

Ірина Дзюба,
старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

УДК 349.2

ПОНЯТТЯ «НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРАЦІВНИК»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено вдосконаленню визначення поняття «науково-педагогічний працівник». Вивчено та уточнено поняття «науково-педагогічні працівники», проаналізовано різні точки зору науковців, а також законодавчий підхід до даного питання. Вивчено співвідношення понять «науково-педагогічний працівник», «професорсько-викладацький склад», «викладацький склад», «науково-педагогічна діяльність». Надаються пропозиції щодо вдосконалення понять «науково-педагогічні працівники» та «науково-педагогічна діяльність».

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, професорсько-викладацький склад, вчений, науково-педагогічна діяльність.

Належне здійснення освітнього процесу не є можливим без таких його учасників як науково-педагогічні працівники. Трудова діяльність цієї категорії працівників має певні особливості, що знаходять своє відображення в трудовому законодавстві. На початок 2014/2015 навчального року у вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації працювали 137993 викладача, з яких 20796 педагогічних працівників та 117197 науково-педагогічних працівників (у т. ч. 62158 кандидатів наук, 12682 докторів наук) [3, с. 31].

Разом із тим, серед науковців існує певна неоднозначність у підході до поняття «науково-педагогічний працівник». Законодавче визначення цього поняття також не є досконалим, що при-

зводить до виникнення труднощів під час правозастосовної діяльності, зокрема при призначенні пільг, пенсій, наданні відпусток тощо вказаній категорії осіб.

Проблема визначення поняття «науково-педагогічний працівник» вивчалася в працях українських та зарубіжних дослідників, серед яких: К. Попова, Т. Романенко, О. Шевченко, Д. Воронцов, А. Серета, А. Асєєва та інші. Авторами були запропоновані різні визначення цього поняття. Однак єдиного підходу до формулювання поняття «науково-педагогічний працівник», яке б повністю задовольнило інтереси науки та практики, досі не вироблено.

Метою статті є аналіз наукових поглядів, а також законодавчих підходів до визначення поняття «науково-педагогіч-

ний працівник», вивчення окремих теоретичних та практичних проблем з даного питання, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення поняття «науково-педагогічний працівник».

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «науково-педагогічний працівник» та його ознак. Наприклад, висловлюється думка, що «невід’ємною ознакою науково-педагогічних кадрів є перебування у трудових відносинах з вищим навчальним закладом III—IV рівня акредитації та перебування на посадах, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963» [16, с. 230].

На думку О. Юрмашевої, «науково-педагогічні кадри» — це основний, постійно діючий склад вищого навчального закладу, що включає в себе професорсько-викладацьких і наукових працівників, які реалізують такі напрями діяльності як педагогічний та науково-дослідний та мають психолого-педагогічну і наукову компетенцію [17, с. 4—49].

Дещо по-іншому визначає поняття «науково-педагогічний працівник» Т. Красюк, а саме як «особу, яка за основним місцем роботи або на умовах сумісництва у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно займається педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю» [8, с. 14].

Критерієм віднесення особи до працівника є організаційна (або особиста) залежність. Суттєвою ознакою трудових правовідносин є те, що особа на визначений строк виконує дії для іншої особи під її керівництвом, за що отримує винагороду. При цьому та обставина, що хтось працює неповний робочий час, не є достатньою підставою для того, щоб особа не підпадала під правовий статус працівника [2, с. 173].

Деякі вчені при наданні визначення «науково-педагогічний працівник» намагаються зосередити увагу на окремих ознаках цієї професії. Так, на думку К. Попової, «науково-педагогічними

працівниками є особи (вчені), що професійно здійснюють педагогічну діяльність (реалізують зміст освітніх програм вищої освіти, післядипломної освіти, додаткової освіти дорослих, здійснюють науково-методичне забезпечення освіти чи (або) здійснюють керівництво освітньою діяльністю вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти) в поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах III—IV рівнів акредитації, закладах післядипломної освіти» [10, с. 83].

Вважаємо, що таке визначення занадто надмірно акцентує увагу на визначенні змісту педагогічної діяльності, разом із тим не розкривається зміст наукової та науково-технічної діяльності. Напевно, більш вдалим було б надати визначення педагогічної діяльності в окремому пункті статті (як це зроблено для визначень наукової та науково-технічної діяльності).

Що стосується проблеми законодавчого формулювання поняття «науково-педагогічний працівник», то її також не вирішено до кінця. Аналіз законодавства свідчить, що питання закріплення поняття «науково-педагогічний працівник» перебуває в процесі постійної трансформації.

Вперше на рівні закону поняття «науково-педагогічний працівник» з’явилося після внесення в 2000 р. змін та доповнень до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», у ст. 1 якого було визначено, що «науково-педагогічний працівник — вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III—IV рівнів акредитації» [6]. Пізніше це поняття було визначено дещо по-іншому в Законі України «Про вищу освіту» (в редакції 2002 р.), у ст. 47 якого, зокрема, визначалося, що науково-педагогічні працівники — це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах III і IV рів-

нів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю [4].

У подальшому вже чинний Закон України «Про вищу освіту» (ст. 53) визначив, що «науково-педагогічні працівники — це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність» [5].

Також у 2016 р. було прийнято новий Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність», у ст. 1 якого досліджуване поняття було визначено таким чином: «науково-педагогічний працівник — вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством» [7]. Як бачимо, в цьому визначенні «зникло» обмеження щодо основного місця роботи.

Слід зазначити, що законодавче закріплення поняття «науково-педагогічний працівник» не можна визнати досконалим. Так, визначення поняття «науково-педагогічний працівник» через інше поняття — «вчений» — є не досить вдалим, оскільки створюється уявлення, що основною трудовою функцією науково-педагогічного працівника є саме наукова діяльність. Окрім цього, вважаємо зайвим включення до поняття науково-педагогічного працівника вимог щодо його освітнього рівня, оскільки це безпідставно збільшує його обсяг та ускладнює розуміння.

Законодавче визначення науково-педагогічного працівника має включати в себе такі чітко сформульовані ознаки, які б дозволяли відокремити такого працівника від інших працівників вищих

навчальних закладів, які здійснюють переважно навчально-допоміжні, інженерно-технічні, адміністративно-господарські, виробничі, медичні та інші допоміжні трудові функції. Зрозуміло, що вирішити таке завдання вкрай важко. Тому для однозначного віднесення того чи іншого працівника вищого навчального закладу до науково-педагогічного необхідна пряма вказівка в законодавстві. Подібна спроба була реалізована в Законі України «Про вищу освіту» [5] та ряді постанов Кабінету Міністрів України, але це вирішило проблему лише частково.

Так, Закон України «Про вищу освіту» визначає тільки «основні посади» науково-педагогічних працівників, вказуючи у ч. 3 ст. 55, що повний перелік посад науково-педагогічних і педагогічних працівників вищих навчальних закладів устанавлюється Кабінетом Міністрів України.

Сьогодні діє декілька постанов Кабінету Міністрів України, які містять перелік посад науково-педагогічних працівників у контексті тих чи інших питань освітньої діяльності. Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2000 р. № 963 [11] надається перелік посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації. Також постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 р. № 1298 [13] визначено перелік посад науково-педагогічних працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників бюджетної сфери. Постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2004 р. № 257 перелік посад науково-педагогічних працівників унормовано з позиції реалізації прав на призначення пенсій та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію [12]. При цьому в законі та у вказаних постановках Кабінету Міністрів України спостерігаються деякі розбіжності щодо переліку посад та їх термінологічних назв.

Також стосовно окремих посад (на-

приклад, проректор, декан та ін.) постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2000 р. № 963 містить уточнення, що саме ці посади відносяться до науково-педагогічних лише за умови, якщо діяльність відповідних працівників безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом [11]. Таким чином, віднесення вказаних посад до науково-педагогічних має вирішуватися виходячи з аналізу посадової інструкції конкретного працівника та фактично виконуваної ним роботи. Але законом не визначено суб'єкта, у компетенцію якого входить вирішення такого роду питань.

Також слід звернути увагу, що досліджувані положення постанови Кабінету Міністрів України не зовсім узгоджуються із ст. 55 Закону України «Про вищу освіту», яка не встановлює жодних умов, необхідних для віднесення посад проректора, декана тощо до науково-педагогічних працівників.

Суттєвим недоліком подібного стану речей є те, що особа, яка, наприклад, поєднує організаційно-розпорядчу діяльність з викладацькою і науковою, не зможе підтвердити свій статус і, відповідно, буде позбавлятися встановлених законодавством соціальних та інших гарантій, певних прав тощо. Як вірно вказує Т. Романенко, існують випадки неоднозначного застосування переліку посад, визначених Кабінетом Міністрів України, що призводить до неоднозначності застосування переліку, зокрема неправильного зазначення посад, неточностей посад за назвою, віднесення до науково-педагогічних працівників інших працівників, які не можуть бути віднесені до них [15, с. 358].

Надалі зазначимо, що поряд із поняттям «науково-педагогічний працівник» у науці та нормативних документах використовуються поняття «професорсько-викладацький склад», «викладацькі кадри». Також Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» вживає термін «науково-викладацький склад Національної школи суддів України» [7].

Термін «професорсько-викладацький склад» використовувався в більш ранніх версіях нормативно-правових актів. Виходячи із змісту законодавчих актів, цей термін можна ототожнювати із поняттям «науково-педагогічний працівник». Зокрема п. 6 Інструкції МОН України про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів [9] має назву «посадові оклади професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів». До професорсько-викладацького складу Інструкцією віднесено такі посади як ректор, проректор, директор філії, завідувач кафедри, професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист.

Сьогодні визначення «професорсько-викладацький склад» у зв'язку із закріпленням у законі поняття «науково-педагогічний працівник» майже не використовується. В деяких нормативних актах він був замінений на термін «науково-педагогічний працівник».

У науці існує позиція, що поняття «науковий працівник», «наукові кадри», «професорсько-викладацький склад» можна розглядати як складові категорії «науково-педагогічні кадри» [17, с. 48]. Деякі вчені ототожнюють поняття «викладач» і «науково-педагогічний працівник». Наприклад, на думку А. Асєвої, викладач вищого навчального закладу — це науково-педагогічний працівник вищого навчального закладу, який здійснює професійну викладацьку діяльність у межах своєї спеціальності і кваліфікації, а також який займається науково-дослідною роботою [1, с. 7].

У міжнародно-правових актах також використовується термін «викладацькі кадри». Так, у Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, яка була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО (Париж, 1997 р.), під «викладацькими кадрами закладів вищої освіти» розуміються всі особи у навчальних закладах або програмах вищої освіти, які протягом повного

або часткового робочого дня займаються викладанням, і/або науковою роботою і/або дослідженнями, і/або ті, хто надає освітні послуги особам, які навчаються, або суспільству в цілому [14].

Отже, поняття «викладацькі кадри» в контексті рекомендацій ЮНЕСКО не відповідає за змістом визначенню науково-педагогічних працівників за національним законодавством, зокрема особи, які визначені як «викладацькі кадри», можуть займатися або викладанням, або науковою роботою.

Разом із тим, вважаємо, що в нормативно-правових актах повинен використовуватися єдиний термін з метою забезпечення його однозначного трактування суб'єктами правозастосування та недопущення порушення трудових прав цієї категорії працівників.

Як бачимо, у переважній більшості випадків як наукові, так і різні нормативно-правові визначення поняття науково-педагогічного працівника надаються через розкриття змісту його професійної діяльності (педагогічної та наукової або науково-педагогічної).

Виходячи із визначень наукової та науково-педагогічної діяльності, наданих Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», вважаємо, що ці напрями діяльності не включають такої важливої складової як підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації. Вважаємо це недоліком, оскільки значна кількість аспірантур та докторантур знаходяться саме у вищих навчальних закла-

дах, зокрема в 2014 р. при вищих навчальних закладах було 48% (249) аспірантур та 62% (172) докторантур, а при науково-дослідних інститутах — відповідно 52% (269) та 38% (104) [3, с. 37]. До того ж, відповідно до ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі для університетів, академій та інститутів є одним з їх основних завдань [5].

Висновки. *З урахуванням викладеного вважаємо, що юридичне закріплення поняття «науково-педагогічний працівник» потребує подальшого доопрацювання та пропонуємо під науково-педагогічним працівником розуміти особу, яка відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно здійснює науково-педагогічну діяльність і відповідає кваліфікаційним та іншим вимогам, які встановлюються законодавством.*

Доцільно уточнити законодавче визначення науково-педагогічної діяльності, а саме: «науково-педагогічна діяльність — це педагогічна діяльність (навчальна, методична та організаційна), а також діяльність з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації (доктора філософії і доктора наук) в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що здійснюється у поєднанні з науковою та (або) науково-технічною діяльністю».

Список використаних джерел

1. Асеева А. А. Особенности правового регулирования труда научно-педагогических работников, совмещающих работу с обучением в высшей школе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Екатеринбург, 2003. — 24 с.
2. Богдан І. Методологічні підходи до визначення поняття «творчий працівник» // Поняття та категорії юридичної науки : зб. наук. праць. матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лист. 2014 р.) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила. — Київ : Ніка-Центр, 2014. — С. 171—175.
3. Вища освіта України: стан та проблеми / І. Б. Жилияєв, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін. — К. : Науково-дослідний ін-т інформатики і права Нац. академії правових наук України, Ін-т вищої освіти Нац. академії пед. наук України, 2015. — 96 с.

4. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-ІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 20. — Ст. 134. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/print1475168965031618>.

5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 37—38. — Ст. 2004. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1475168965031618>.

6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 06.04.2000 № 1646-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 28. — Ст. 223. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1646-14>.

7. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII // Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 3. — Ст. 25. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/print1475168965753784>.

8. Крассюк Т. В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. — Харків, 2008. — 20 с.

9. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Інструкції про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів» від 02.04.1993 № 90. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0181-93/print1475089942395670>.

10. Попова К. О. Щодо проблеми законодавчого визначення поняття «науково-педагогічний працівник» // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право». — 2014. — Вип. 21. — С. 76—84.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» від 14.07.2000 № 963. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF/print1475168965783432>.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 04.03.2004 № 257. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/257-2004-%D0%BF/print1475168965753784>.

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 30.08.2002 № 1298. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF/print1475168965031618>.

14. Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів / ЮНЕСКО (Париж, 1997 р.). URL: <http://docs.cntd.ru/document/901839542>.

15. Романенко Т. А. Перелік посад науково-педагогічних працівників: правове регулювання // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — Вип. 25. — С. 355—359.

16. Середа А. В. Поняття атестації наукових кадрів вищої кваліфікації // Порівняльно-аналітичне право — електронне наукове фахове видання юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». — 2013. — № 4. — С. 228—231.

17. Юрмашева О. А. Понятие «научно-педагогические кадры»: системно-структурный анализ // Педагогическое образование и наука. — 2009. — № 8. — С. 47—50.

Дзюба Ирина. Понятие «научно-педагогический работник»: теоретико-правовые и нормативные проблемы определения.

Статья посвящена усовершенствованию понятия «научно-педагогический работник». Изучено и уточнено понятие «научно-педагогические работники», проанализированы разные точки зрения ученых, а также законодательный подход по данному вопросу. Изучено соотношение понятий «научно-педагогический работник», «профессорско-преподавательский состав», «преподавательский состав», «научно-педагогическая деятельность». Даются предложения по усовершенствованию понятий «научно-педагогические работники» и «научно-педагогическая деятельность».

Ключевые слова: научно-педагогические работники, профессорско-преподавательский состав, ученый, научно-педагогическая деятельность.

Dziuba Irina. The definition of the «scientific-pedagogical worker»: theoretical-law and legislative problems of improvement.

The article is devoted to the improving of definition of the «scientific-pedagogical worker». Investigated and refined the concept of «scientific-pedagogical worker», analyzed different points of view of scientists, as well as legislative approach on this issue. Studied the relationship between the concepts of «scientific-pedagogical worker», «higher-education teaching personnel», «teaching personnel», «scientific-educational process».

Provides suggestions for improvements of the concepts of «scientific-pedagogical workers» and «scientific-educational process». Specific proposals for the improvement of the lawful regulation of definition of the scientific-educational process were introduced.

Keywords: «scientific-pedagogical workers», «higher-education teaching personnel», «scientific», «pedagogical activity», «scientific-educational process».